

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI YENİ BİR MUASIR MEDENİYET İDEALİ OLARAK AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

——
Oğuz KAAAN ÇETİNDAG*

Özet

Türkiye'nin modernleşme macerasında Avrupa her zaman önemli bir referans noktası olagelmıştır. III. Selim dönemi nirengi noktası olarak alınırsa Avrupa'nın "Muasır" medeniyet olarak hem devlet hem de aydınlar zümresi nezdinde önemli bir temsil gücü olduğu bilinmektedir. Modern Türkiye Cumhuriyeti'nde de Avrupa'ya yönelik bu "ideal"lik temsili daha güçlü bir biçimde kendisini hissettirmektedir. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya siyasetinde yaşanan güç dengeleri, savaşın galiplerinden Amerika Birleşik Devletleri'ne lehine değişmiştir. Savaş sonrası dönemde ABD artık "hür" ve "medeni" dünyanın liderliğini üstlenmiş Avrupa ise savaş sonrasının yarattığı sosyal, siyasal ve ekonomik buhranlar nedeniyle ABD'nin bu liderliğini sehven kabul etmek durumunda kalmıştır. Bu durum yaşanan bu gelişmelere paralel olarak Türkiye'nin "Muasır" medeniyet algısında değişime neden olmuştur. Yeni dünya düzeninde artık Türkiye için muasır medeniyeti Amerika Birleşik Devletleri temsil edecektir. Nihat Erim ve Celal Bayar tarafından farklı zamanlarda zikredilen "Küçük Amerika" olma ideali bunun en açık göstergesidir. Bu bilgiler ışığında, bu bildiride İkinci Dünya Savaşı Sonrası Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye açısından nasıl bir muasır medeniyet idealine dönüştüğü araştırılacaktır. Dönemin ulusal basını taranacak, aydınların bu konu hakkındaki görüşleri incelenecek ve en önemlisi devlet nezdinde nasıl ABD'nin nasıl algılandığı tartışılacaktır. Bildiride Türk ve Amerikan arşivlerinden, süreli yayınlar ve diğer ikincil kaynaklardan yararlanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye, Muasır Medeniyet, Küçük Amerika

* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, kaancetindag@gmail.com

THE UNITED STATES OF AMERICA AS THE IDEAL OF A NEW CONTEMPORARY CIVILIZATION AFTER THE SECOND WORLD WAR

Abstract

Europe has always been an important reference point in the modernization trajectory of Türkiye. If we take the era of Sultan Selim III as a turning point, it is known that Europe represented a significant symbolic power as a "contemporary" civilization in the eyes of both the state and the intellectuals. This representation of Europe as an "ideal" has continued to be felt more strongly in modern Turkey as well; however, the power dynamics in world politics after the Second World War shifted in favor of the United States, one of the victorious powers of the war. In the post-war period, the United States took on the leadership of the "free" and "civilized" world, while Europe had to reluctantly accept this leadership due to the social, political, and economic crises created by the post-war situation. This situation has changed Turkey's perception of "contemporary" civilization in parallel with these developments. In the new world order, the United States will now represent the ideal of contemporary civilization for Turkey. The "Little America" goal for Turkey mentioned by Nihat Erim and Celal Bayar at different times is the most apparent evidence. In light of this information, this paper will investigate how the United States transformed into an ideal of contemporary civilization for Turkey after the Second World War. The national press of the period, the opinions of intellectuals on this issue will be examined, and most importantly, how the Turkish state and governments perceived the United States will be discussed. Turkish and American archives, periodicals, and other secondary sources will be used in the paper.

Keywords: The United States of America, Türkiye, Contemporary Civilization, The Little America

GİRİŞ

Türk tarihi bağlamında modernleşmeyi ya da diğer bir deyişle Batılılaşmayı Osmanlı İmparatorluğunda başlayıp Cumhuriyet döneminde yeni boyutlar kazanan, Batı Avrupa'nın toplumsal ve fikrîsel bileşimini erişilmesi gereken bir nihai hedef olarak tanımlamak mümkündür.¹ Yaklaşık iki yüzyılı aşkın bir süredir bu hedefe ulaşma çabası Türkiye tarihinin en önemli teması olarak karşımıza çıkmaktadır. III. Selim (1789-1807) dönemiyle başlayan ve Osmanlı'nın son döneminde yoğunluk kazanan bu çaba, Cumhuriyet Türkiye'sinin neredeyse varoluş mücadelesine dönüşmüştür. Bu varoluş mücadelesinde; hem devlet hem de aydınlar zümresi nezdinde Batı Avrupa "Muasır" medeniyet ideali olarak tanımlanmıştır. Türk modernleşmesinin mottosu haline "Muasır Medeniyet Seviyesi" Mustafa Kemal Atatürk tarafından ortaya atılmış ve Türkiye'nin çağdaş medeniyetlerle aynı seviyeye ulaşma hedefini içeren güçlü bir ifadedir. Buradaki çağdaş medeniyetten kasıt hiç şüphesiz eğitim, kültür, siyaset ve sosyal hayatıyla örnek alınması gereken Avrupa'dır. Atatürk için Kurtuluş Savaşı'ndan başarı ile çıkmış ve bağımsızlığını tüm dünyaya tasdik ettirmiş Türk milleti için bundan sonraki aşama Muasır medeniyeti yakalamak asıl gaye olmuştur. Atatürk bir konuşmasında meseleyi bütün açıklığı ile dile getirmiştir: "Memleketimizi asrileştirmek istiyoruz. Bütün mesaimiz Türkiye'de asrî, binaenaleyh batılı bir hükümet vücuda getirmektir. Medeniyete girmek arzu edip de, batıya yönelmemiş, millet hangisidir? Bir istikamette yürümek azminde olan ve hareketinin ayağında bağlı zincirlerle güçleştirildiğini gören insan ne yapar? Zincirleri kırar, yürür."² Atatürk'ün Türkiye'yi modern bir devlete dönüştürme vizyonunu ifade eden bu söz hiç şüphesiz Batı taklitçiliği anlamına gelmemektedir. O bu ifadesiyle Türkiye'nin çağdaş dünya ile entegre olma ve modern normlara uyum sağlama arzusunu ifade etmektedir. Bilhassa Cumhuriyetin 1923 yılında ilan edilmesinden sonra; dış politikadan, ekonomiye, siyasetten, kültüre birçok konuda Avrupa tek referans noktası olacaktır. Diğer bir ifadeyle Cumhuriyet idaresi, bu alanlarda devrimler yaparken Avrupa'yı neredeyse kayıtsız şartsız, ilham kaynağı olarak görmüş ve örnek almıştır.³

¹ Mardin, Şerif, **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s.11.

² **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III**, (1917-1937) Ankara 1961, s.68.

³ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2021, s. 411

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya siyasetinde yaşanan güç dengeleri, savaşın galiplerinden Amerika Birleşik Devletleri lehine değişmiştir. Savaş sonrası dönemde ABD artık “hür” ve “medeni” dünyanın liderliğini üstlenmiş Avrupa ise savaş sonrasının yarattığı sosyal, siyasal ve ekonomik buhranlar nedeniyle ABD’nin bu liderliğini sehven kabul etmek durumunda kalmıştır.⁴ Zira yüzyıllık birikime dayanan bir mirasın üzerine oturan Avrupa savaştan aldığı büyük hasardan sonra her anlamda gerilemeye başlamıştı.⁵ Bu durum yaşanan bu gelişmelere paralel olarak Türkiye’nin “muasır” medeniyet algısında değişime neden olmuştur. Yenidünya düzeninde artık Türkiye için muasır medeniyeti Amerika Birleşik Devletleri temsil edecektir. Nihat Erim ve Celal Bayar tarafından farklı zamanlarda zikredilen “Küçük Amerika” olacağız ideali bunun en açık göstergesidir. Bu bilgiler ışığında, bu bildiride İkinci Dünya Savaşı Sonrası Amerika Birleşik Devletleri’nin Türkiye açısından nasıl bir muasır medeniyet idealine dönüştüğü araştırılacaktır. Dönemin ulusal basını taranacak, aydınların bu konu hakkındaki görüşleri incelenecek ve en önemlisi devlet nezdinde ABD’nin nasıl algılandığı tartışılacaktır. Çalışmada Türk ve Amerikan arşivleri, süreli yayınlar ve diğer ikincil kaynaklardan yararlanılacaktır.

2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI YOL AYRIMINDAKİ TÜRKİYE

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem Türkiye için önemli bir kırılma noktası olmuştur. Savaş boyunca “aktif tarafsızlık”⁶ politikasını sürdürerek savaşın olası yıkıcı sonuçlarından çekinen Türkiye, başta dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmak üzere tecrübeli diplomatları sayesinde ülke için felaket olabilecek bir savaşın dışında kalmayı başaramışlardır. Bu dönemde Türkiye’nin dış politikasını yöneten kadro, Birinci Dünya Savaşı’nın kötü hatıralarını göz önünde tutarak sadece çıkarların şekillendirdiği bir politika izlenmesi gerektiğinin bilincindeydiler.⁷ Ancak bu “aktif tarafsızlık” savaş sonrası düzende sürdürülebilir bir politika olmaktan çıkmıştır. Zira savaş sonrası ortaya çıkan yeni dinamikler ve güç ilişkileri Türkiye’yi bir şekilde taraf olmaya itmiştir. Türkiye’nin bundan sonraki

⁴ Bk.- Çağrı, Erhan. “Avrupa’nın İhtiharı’ ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 51, S 01 (Ocak 1996). https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001889.

⁵ Cangül Örnek, *Türkiye’nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı: Antikomünizm ve Amerikan Etkisi*, Can Yayınları, İstanbul, 2015, s. 23.

⁶ Bkz. Metin Tamkoç, *The Warrior Diplomats Guardians of the National Security and Modernization of Turkey*, University of Utah Press, Salt Lake City, 1976.

⁷ Nuri Karakaş, *Türk Amerikan Siyasi İlişkileri (1939-1952)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013, s.23.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI YENİ BİR MUASIR MEDENİYET İDEALİ
OLARAK AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

süreçte tarafsız bir politika izlemesi reel politik açıdan artık neredeyse imkânsız gibidir. Bu sebepten ötürü savaşın sona ermesine ramak kala, kurulacak yenedünya düzeninde galiplerle beraber bulunabilmek için Türkiye sembolik bir adım atarak Almanya'ya karşı savaş ilan etmiştir.⁸

Türkiye'ye göre savaş sonrası dünyadaki en önemli mesele ABD ve Sovyetlerin başını çektiği çift kutuplu sistemdi.⁹ Savaşın galiplerinden Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği yeni güç merkezleri olarak ortaya çıktığında Türkiye bu ikisi arasında kimin yanında konumlanacağı konusunda bir süre mütereddit kalsa da özellikle savaştan sonra Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak ve Boğazlardan üs talebinde bulunması¹⁰ dolayısıyla yönünü Amerika Birleşik Devletleri'ne çevirmek zorunda kalmıştır. Türkiye her ne kadar bu yönde bir tavır almışsa da ilkin ABD cephesinde Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne yönelik kaygıları tam karşılık bulamamıştır. Söz gelimi, 17 Temmuz 1945 ve 2 Ağustos 1945 tarihleri arasında üç büyük devletin (ABD, Sovyetler Birliği, İngiltere) katıldığı Postdam Konferansı'nda ABD'nin Türkiye'ye ilişkin tutumu düşündürücüdür. Zira ABD Postdam'da, boğazlar rejiminin değişebileceği ve toprak taleplerinin Türkiye ve Sovyetler Birliği'ni ilgilendiren bir durum olduğunu ifade etmiştir.¹¹ Bu süre zarfında Türkiye'nin geleceğine ilişkin belirsizlik ülke içinde ciddi endişeler doğurmuş ve bu durum Türkiye'deki bir kısım aydın tarafından Türkiye'nin savaş boyunca tarafsız kalmasının bir bedeli olarak değerlendirilmiştir.

Türkiye'nin yeni oluşan denklemde kendisini kimin yanında ve nasıl konumlandıracağı henüz belli değilken İkinci Dünya Savaşı sonrasında Nazi Almanya'sına ve Faşist İtalya'ya karşı ortak mücadele eden ABD ve Sovyetler Birliği arasında anlaşmazlıklar baş göstermiştir. İki devletin ideolojik olarak farklı konum alışlarına ek olarak aralarındaki askeri ve ekonomik çıkar çatışmaları bu anlaşmazlıkları daha derinleştirmiştir. Bu dönemde ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki rekabet, Soğuk Savaş'ın temelini atmıştır. Her iki süper güç, dünya genelinde nüfuz alanlarını genişletmeye ve müttefikler kazanmaya çalışırken, bu çatışma sadece Avrupa'da değil, tüm dünyada etkili olmuştur. Öte yandan Doğu Avrupa devletlerinin teker teker Sovyet uydusu haline gelmesiyle ABD Türkiye'ye

⁸ Uslu, Nasuh, **Türk Amerikan İlişkileri**, 21.Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000, s.90.

⁹ Hale, William, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, çeviri. Petek Demir, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003, s.109.

¹⁰ Cumhuriyet, 28 Haziran 1945.

¹¹ Sander, age., s. 9.

yönelik kayıtsız tutumunu gözden geçirmek zorunda kalacaktır.¹² Zira Türkiye'nin coğrafi konumu, Soğuk Savaş döneminde stratejik olarak çok daha önemli bir hale gelmişti. Sovyetler Birliği'nin komşusu olan Türkiye, Doğu Bloku'nun genişlemesine karşı bir set gibi görülmüştür. ABD, Türkiye'yi kaybetmeyi göze alamazdı, çünkü Türkiye'nin Sovyet uydusu olma riski, Sovyetlerin Akdeniz'e açılmasına ve bölgedeki ABD çıkarları aleyhine gelişmelerin yaşanmasına neden olabilirdi. Meselenin ciddiyetinin farkına varan ABD yönetiminin Türkiye'ye yönelik benimsediği yeni yaklaşım, Amerikan Güvenlik Konseyi'ne iletilen 1948 tarihli raporda görülebilir. Zira raporda şu ifadeler dile getirilmiştir:

“Doğu Akdeniz'in ve Ortadoğu'nun güvenliği ABD'nin güvenliği açısından hayati öneme sahiptir. . . . Sovyetler Birliği'nin İtalya, Yunanistan, Türkiye veya İran gibi ülkelerden herhangi birinin kontrolünü ele geçirme çabalarında başarılı olması halinde, tüm Doğu Akdeniz'in ve Orta Doğu'nun güvenliği tehlikeye girecektir. Yukarıda belirtilenler ışığında, Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'nun güvenliğini desteklemek, Birleşmiş Milletler Şartı'nın ilkelerine uygun olarak ve ruhuna uygun olarak ABD'nin politikası olmalıdır. Bu politikanın bir sonucu olarak ABD, İtalya, Yunanistan, Türkiye ve İran'ın toprak bütünlüğünün ve siyasi bağımsızlığının korunmasına yardımcı olmalıdır. Bu politikayı uygularken Amerika Birleşik Devletleri siyasi, ekonomik ve gerekirse askeri gücünü en etkili olabilecek şekilde tam olarak kullanmaya hazır olmalıdır.”¹³

Raporda belirtilen kaygılar göstermektedir ki ABD'nin bölgede yeni önlemler alması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu önlemler yukarı da ifade edildiği üzere siyasi ve ekonomi başta olmak üzere askeri çözümü bile gündeme getirmiştir. Soğuk Savaş'ın bir anlamda habercisi olacak bu gelişmeler göstermektedir ki ABD, Türkiye'ye dair politikalarını gözden geçirmiş ve yukarıda zikredilen diğer ülkelerle birlikte Türkiye'yi kendi yanına çekmeye çalışmıştır.

Soğuk Savaş'ın başladığı dönemde yayımlanan Truman doktrini (1947) kapsamında Türkiye'ye verilmeye başlanan Amerikan yardımları neticesinde iki ülke tarihinde hiç olmadığı kadar sıkı ve samimi ilişkilere sahip

¹² Sander, *age.*, s. 9.

¹³ FRUS, “Report to the National Security Council by the Executive Secretary of the Council (Souers)”, January 6, 1948.

olmuştur.¹⁴ Bu doktrin o kadar önemli bir hale gelmişti ki Necmettin Sadak doktrinle ilgili “yalnızlığa terk edilmediklerini göstermesi bakımından Truman Doktrini Türk insanına büyük ferahlık getirmiştir”¹⁵ diyecekti. Buna ek olarak 1952 yılında Türkiye’nin NATO’ya dâhil olması da ABD-Türkiye arasındaki ilişkilerin çimentosu haline gelmiştir. Nitekim Celal Bayar’ın NATO’ya ilişkin sözleri bu açıdan bir hayli anlamlıdır: “NATO’nun kuvvetini yapan yalnız onun emrinde bulunan silahlar değil, fakat onun ifade ve temsil ettiği zihniyettir. Bence NATO zihniyeti yeni hayat şartlarının mükâmil bir telakki tarzıdır.”¹⁶ Bu belirlenim hiç şüphesiz Türk modernleşmesinin seyrine dair -tamamen olmasa da- birtakım kopuşları da beraberinde getirecekti. Çok uzun yıllardır aydınlar ve devlet nezdinde prestijini koruyan Avrupa yerini yeni bir ideale bırakacaktır: Amerika Birleşik Devletleri. Türkiye’de devletin ve aydınların bu yeni ideali benimsemeleri ise çok vakit almayacaktı.

3. TÜRKİYE-ABD YAKINLAŞMASI

III. Selim Dönemi’nde başlayan modernleşme/batılılaşma hareketlerinin Cumhuriyet dönemi itibarıyla tam olarak bir devlet politikası hâline geldiğini belirtmiştik. Kemal Karpat’ın da ifade ettiği üzere Türkiye’de öteden beri Batı denilince akla Baltık’tan Adriyatik’e kadar çekilecek bir çizginin batısında kalan bütün ülkeleri içine alan bir bölge gelmektedir.¹⁷ Bahse konu bölgeyi kapsayan ülkelerin Türkiye’nin modernleşme macerasında yadsınamaz bir rolü olduğu bilinen bir gerçektir. Söz gelimi Almanya’nın orduda, İngiltere’nin devlet felsefesinde, Fransa’nın edebiyat, sanat, felsefe ve özellikle sosyal adetlerde etkisi gözlemlenmiştir.¹⁸ Diğer bir deyişle sözünü ettiğimiz ülkeler birer “Muasır Medeniyet” hedefi olarak Türkiye’yi derinden etkilemiştir.

Uzunca bir dönem Batı/ Avrupa etkisini hayatın her alanında tecrübe eden Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeni bir gücün etkisi altına girecek, yıllardır bir referans noktası olarak gördüğü Avrupa’nın yerini Amerika Birleşik Devletleri alacaktır. Türk yönetici eliti, Türkiye’yi ekonomik, siyasi ve kültürel açıdan Batı’nın bir parçası yapma amaçları doğrultusunda İkinci Dünya Savaşından sonra Batı dünyasının en güçlü

¹⁴ Uslu, *age.*, s.16.

¹⁵ Hale, *age.*, s.116.

¹⁶ Şahingiray, Özel, *Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri:1920-1953: Dış Politika*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1999, s.120.

¹⁷ Karpat, *age.*, s.411.

¹⁸ Karpat, *age.*, s.412.

temsilcisi olarak ABD'yi ideal olarak gördüler.¹⁹ Örneğin dönemin başbakanı Recep Peker'in ABD'ye yönelik kullandığı ifadeler ABD'nin nasıl gündend güne Türkiye için nasıl önemli bir ülke haline geldiğini özetler niteliktedir: “Amerika'nın infiratçılık (yalnızcılık) siyasetinden ayrılarak dünya işleri ile yakından ilgilenip lider rolü oynamaya başlaması insanlık ve dünya için büyük ve ferahlatıcı bir hayır işaretidir. Bu politikadan memnunluk duyan memleketlerin başında da Türkiye gelmektedir.”²⁰ Peker'in bahsetmiş olduğu infiratçılık politikası; ABD'nin tarihinde zaman zaman izlediği izolasyonist politikayı ifade etmektedir. Bu politika, Amerika'nın kendi meseleleriyle daha fazla ilgilenip dünya işlerine müdahil olmaktan kaçınmasını içerir.

Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyetin ilk yıllarında ABD ile olan ilişkiler oldukça sınırlıydı. ABD küresel bir güç olarak ortaya henüz çıkmamıştı ve Türkiye ile doğrudan temas edecek bir gündem oluşmamıştı.²¹ Türkiye-ABD arasındaki ciddi yakınlaşmanın miladı Amerikan savaş gemisi *Missouri*'nin Türkiye'ye gelmesi olmuştur. Türkiye'nin Vaşington eski büyükelçisi Mehmet Münir Erteğün'ün ölümü sonrasında, ABD bir jest yaparak büyükelçinin naaşını bu gemiyle 1946 yılında İstanbul'a getirmiştir. Bu jest iki ülke arasındaki sıkı ilişkilerinin başlangıcı olarak görülmüştür. Her ne kadar bir “jest” olarak görülse de geminin gelmesinin başka anlamı da vardır hiç şüphesiz. Bu ziyaret Türkiye'nin Sovyetlerin talepleri karşısında güvenlik endişesi yaşadığı buna ek olarak İran'da ortaya çıkan siyasi krizin devam ettiği ve Yunanistan'daki komünist hareketlerin ivme kazandığı bir dönemde gerçekleşmiştir.²²

Missouri'nin gelişi Türkiye'de büyük bir coşkuyla karşılanmıştır; zira Sovyet tehdidi karşısında ABD'nin Türkiye'ye desteğe geldiğine dair bir yaklaşım gelişmiştir. Türk kamuoyunda ve özellikle basında ABD yanlısı görüşler yaygınlık kazanmış ve Türkiye'de ABD sempatisi neşvünema bulmuştur. Amerikan askeri gemisi *Missouri*'nin Türkiye gelişine ilişkin Falih Rıfki Atay Ulus gazetesindeki yazısı bu açıdan bir hayli anlamlıdır. Yazıda Atay şunları ifade etmektedir: “Amerika'nın ne istediğini biliyoruz; hür, eşit ve egemen milletlerin ortaklaşa güvenliğine dayanan, harpsiz, saldırısız sadece ahlâk ve kanun bağlaşma ve antlaşmalarının hüküm sürdüğü bir dünya. Böyle bir dünyada yaşamak isteyen herkes, Amerikan

¹⁹ Uslu, *age.*, s.90.

²⁰ Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 0.30.1.

²¹ Bk. Erhan, Çağrı, **Türk Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri**, İmge Yayınları, Ankara, 2001.

²² Nuri Karakaş, *age.*, s.231.

bayrağında kendi talih yıldızını da görür...” Missouri zirhlısı ve yanındaki harp gemileri ile gelen Amiral, Subay ve erler bu sabahtan beri Türk milletinin, aramızda bulunuşları her yuvaya sevinç ve şenlik veren misafirleridir.”²³ Ziyaret devam ederken neredeyse bütün yazılı basında ABD’ye ilişkin çok olumlu görüşler beyan edilmeye devam etmiştir. Atay’dan sonra, Ziyad Ebuzziya da Tasvir gazetesindeki yazısında şu görüşleri dile getirmiştir: “Amerika, istiklâl, hürriyet, hak ve adalet mefhumlarının her varlıktan üstün olduğuna iman etmiş ve bu imanını bütün dünyaya yaymak için mücadeleye girişmiş bir devlettir. İki gündür aramızda bulunan binlerce Amerikalının topraklarımızda hiçbir yabancılik hissetmemelerinin, bizim de onları kendi çocuklarımız gibi telakki etmemizin sırrı buradadır.”²⁴ Missouri Türkiye’den ayrıldıktan sonra TBMM’de de bu konu gündeme gelmiş ve dönemin bazı milletvekilleri ABD lehine konuşmalar yapmışlardır. Örneğin, Hamdullah Suphi Tanrı Över geminin Türkiye’deki teması ile ilgili Meclis kürsüsünden yaptığı konuşmasında “Aziz arkadaşlarım, bir silah yardımı, onun nereden geldiğini gördük. Sonra bir şefkat yardımı, onun da en fazla nereden geldiğini gördük. Amerika bize yalnız bunu mu veriyor? Harbin silahlı kısmı bitti. Arzın üzerinde karanlıklar var, milletler hala ızdırap içinde, hala yarına endişe ile bakıyor. Işık nereden geliyor? Bu ışığın bir menbaı var. Yine Amerika. Ümit nereden geliyor? Amerika’dan. Güven nereden geliyor? Amerika’dan...”²⁵ diyecektir. Bu ifadeler hiç şüphesiz ABD ile Türkiye arasında kurulacak ve etkisi uzun süre devam edecek ortalığı anlamak adına önemlidir. ABD salt ekonomik ve askeri destek olmanın yanı sıra yeni “medeniyet” telakkisi de sunmaktadır aydınlara göre. Nitekim 1940’ların sonunda başlayarak 1960’ların ortalarına kadar ABD’nin Türkiye’de etkisi yadsınamayacak kadar önemli bir hâle bir gelmiştir. Bu dönemde olup biten gelişmeler bir bütün olarak düşünüldüğünde Türkiye ABD’yi sadece bir müttefik olmanın ötesinde aynı zamanda ulaşılması gereken bir muasır medeniyet ideali olarak görmüştür. Bu idealinin söylem düzeyinde tecessüm etmiş hali ise “Küçük Amerika”dır.

4. KÜÇÜK AMERİKA OLMA YOLUNDA TÜRKİYE

Yukarıda ifade edilen dönemde “Küçük Amerika” olma ideali Türkiye siyasetinin en önemli gündemlerinden biri olmuştur. "Küçük Amerika" terimi

²³ Falih Rıfkı Atay: “Missouri”, **Ulus**, (5 Nisan 1946).

²⁴ Ziyad Ebuzziya: “Türk Milleti Minnettardır.”, **Tasvir**, (7 Nisan 1946).

²⁵ **T.B.M.M Tutanak Der.**, Dönem 7, C 23.

genellikle Türkiye'nin, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Amerika Birleşik Devletleri ile yakın işbirliği yaparak benzer bir kalkınma ve modernleşme yolunu izlemeyi hedeflediği veya bu yönde bir vizyona sahip olduğu düşünüldüğü bir yaklaşımı ifade etmek için kullanılan bir kavram olmuştur. Bu ifade, Türkiye'nin Amerika'nın ekonomik, askeri ve kültürel etkisini benimsemesini işaret eder. Türkiye'nin bu dönemdeki "Küçük Amerika" hedefi, Amerikan yaşam tarzını, ekonomik modelini ve demokratik değerleri benimsemek ve uygulamak şeklinde özetlenebilir. Bunun sonucunda, Türkiye ABD ile yakın işbirliği içinde bulunmuş, askeri ittifaklara katılmış, ekonomik yardım ve yatırım almış, kültürel etkileşimlerde bulunmuş ve Amerikan modelini takip etmeye çalışmıştır. Nitekim ABD bir ülke olmasının yanı sıra Türkiye'de medeniyet, ilerleme gibi kavramlarla paralel olarak görülmeye başlanmıştır.²⁶

Yönetici kadro özellikle savaş sonrası dönemde sürekli olarak bu kavram üzerinden bir söylem inşa etmiştir. "Küçük Amerika olacağız" ifadesinin ilk kez üçüncü cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından kullanıldığı kamuoyunda yaygın bir bilgidir. Ancak bu ifade ilk kez Bayar tarafından değil Nihat Erim tarafından kullanılmıştır. Dönemin başbakan yardımcısı Nihat Erim İzmit'te 19 Eylül 1949 tarihinde verdiği bir demeçte şu ifadeleri kullanmıştır: "Eğer bir dış felakete uğramazsak, ben memleketin geleceği için çok ümitliyim. Yakın bir gelecekte, Türkiye küçük bir Amerika hâline gelecektir. Bugün biz yalnız değiliz. 1945 ile mukayese ettiğimiz zaman, çok daha iyi vaziyetteyiz."²⁷ "Küçük Amerika" olma hedefinin ilk işaret fişegi Nihat Erim'in sözleriyle bir nevi atılmış oldu. Bundan sonraki süreçte özellikle Demokrat Parti iktidarının sonuna kadar bu söylem siyasette yerleşik hale geldi. Celal Bayar ise Cumhurbaşkanlığı döneminde Türk-Amerikan ilişkilerinin neredeyse zirveye ulaştığı bir dönemde, 20 Ekim 1957 yılında Taksim'de bir mitingde yaptığı konuşmada Nihat Erim'e benzer bir ifadeyle şunları söylemişti: "Biz memleketimizde Amerikalıların ilerleyişleri seyrini takibe çalışmaktayız. Öyle ümit ediyoruz ki otuz sene sonra bu mübarek memleket, 50 milyon nüfusu ile küçük bir Amerika olacaktır."²⁸ Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Demokrat Parti (DP)'nin söz konusu ABD olduğunda söylem birliğine sahip olmaları oldukça düşündürücüdür. Ancak öte yandan birbirinden farklı program ve ideolojiler

²⁶ Erden Eren Erdem, "Türkiye-ABD İlişkilerinin Zirve Noktası: Celal Bayar'ın ABD Ziyareti", **Türkiye'nin 1950'li Yılları**, Ed. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.138.

²⁷ **Cumhuriyet Gazetesi**, 20 Eylül 1949.

²⁸ **Vatan Gazetesi**, 21 Ekim 1957.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI YENİ BİR MUASIR MEDENİYET İDEALİ
OLARAK AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

taşıyan bu iki partinin fikir birliği ilk başta düşündürücü olsa da ABD ile yakınlaşmanın neredeyse bir devlet politikası haline geldiği göz önüne alındığında bu söylem birliği şaşkıncı değildir. Nitekim Cumhuriyet Halk Partisi İsmet İnönü muhalefette iken ABD'nin DP'yi desteklediğine yönelik eleştirilere “bizim kanaatimizce Amerika Birleşik Devletleri'nin dostluğunun temelini hükümetten hükümete bir münasebet manzarasının ötesinde, milletten millete münasebet kaidesinde sağlam olarak muhafaza etmek lazımdır.” diyerek yanıt vermiştir.²⁹

Türkiye'nin “Küçük Amerika” olma yolundaki serüvenini anlamak için Celal Bayar'ın 1954 yılı Ocak ayında başlayıp Şubat ayının sonunda sona eren ABD gezisine ayrı bir parantez açmak yerinde olacaktır. Bu gezi birçok açıdan anlamlı ve biriciktir. Gezi yer yer diplomatik teamülleri aşan ve bir ülke devlet başkanının başka bir ülkeye yaptığı en uzun süreli seyahat olarak da tarihteki yerini alacaktır. Ziyaret boyunca Cumhurbaşkanı Bayar başta dönemin ABD başkanı Dwight D. Eisenhower başta olmak üzere birçok önemli isimle birebir görüşme şansı bulmuştur. Öyle ki Soğuk Savaşla birlikte ABD'nin en önemli müttefiki olarak kabul edilen Türkiye'nin Cumhurbaşkanı Amerikan kongresine seslenme imkânı bile bulmuştur. Celal Bayar'ın buradaki söylev ve demeçlerinde ise Küçük Amerika olma idealinin nasıl benimsendiğini görmek mümkün olmaktadır. Söz gelimi Bayar'ın 1 Şubat 1954 tarihinde New York'ta yaptığı konuşmada şunların altını çizmiştir:

“Bütün tarihleri boyunca birbirlerine daima yakınlık ve sempati duymuş olan Türk ve Amerikan milletlerinin Truman doktrini ve Kuzey Atlantik Antlaşması çerçeveleri içinde en yüksek bir zirveye ulaşmış olan dostluk ve ittifakları bir tesadüf eseri değildir. Türk milleti de Amerikan milleti gibi, daima hürriyet ve istiklâline âşıktır ve asırlar boyunca en çetin hasımlarına karşı savaştıktan, en gayrimüsait şartlar altında dahi çekinmemiştir. Türk milleti de tıpkı siz Amerikalılar gibi, medeniyetin ancak cins ve mezhep farkı gözetilmeyerek bütün insanlar arasında eşitliğin teessüsü sayesinde, hürriyet ve demokrasi havası içinde ilerleyebileceğine kani bulunmaktadır.”³⁰

²⁹ *Cumhuriyet*, 25 Şubat 1960.

³⁰ Şahingiray, *age.*, 120.

ABD ve Türkiye'nin özgürlük ve bağımsızlık paydasında buluştuğuna inanan Bayar'ın demokrasi vurgusu burada dikkat çekicidir. Gezinin ilerleyen günlerinde bu ve benzeri demeçleri vermeye devam eden Bayar'ın seyahati ABD hayranlığını bir hayli ileriye taşımıştır. ABD seyahatinin sonlarına doğru yaklaşırken verdiği diğer bir demeçte şunları söyleyecektir.

“Biz Türkler inanıyoruz ki, bir kimse ancak “Ben hürüm ve hür olarak yaşayacağım” diyebildiği müddetçe bir insan olarak yaşayabilir. Bir insan gibi yaşamanın diğer bir şartı da ekonomik ve sosyal adalettir. Siz Amerikalılarda da buna şahit olmakla bahtiyarım; bu mefhumlar teneffüs ettiğiniz hava ve içtiğiniz su kadar hayati öneme haizdir... Hürriyet ideallerine bağlı, eşitlik ve dürüst rekabet şartları altında çalışan bir millet efradının ne mucizeler yaratabileceğini gördüm. Onların istikbalde neler yaratmaya muktedir olacağını pekâlâ tasavvur edebilirim. Biz Türkler, Siz Amerikalıların hayat tarzınızın ve dünya telakkinizin hayranıyız.”³¹

Bayar'ın demecindeki son cümle epey anlamlıdır. Hayat tarzı ve dünya tasavvuruyla yeni bir Muasır Medeniyet ideali olarak ABD artık Türkiye nazarında neredeyse rakipsiz gibidir. Hiç şüphesiz bir devlet adamı olarak Bayar'ın demeçleri tesadüf değil bilakis Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası çizeceği rotayı tam olarak göstermesi açısından bir hayli anlamlıdır.

Türkiye'de tek partinin iktidarının son bulup, çok partili hayatın başlamasıyla birlikte Demokrat Parti iktidarı ABD'yle ilişkileri korumaya ve derinleştirmeye gayret etmiştir. Her ne kadar ABD ile yakınlaşma CHP döneminde başlasa da Demokrat Parti dönemi bir bütün olarak düşünüldüğünde ABD ile ilişkiler hiçbir dönemde olmadığı kadar yakın ve yoğun olmuştur. Diğer bir deyişle “Küçük Amerika” olma idealinde Demokrat Parti oldukça kararlı bir duruş sergilemiştir. Kimi zaman ifrat tefrite kaçan bu durumu, Millî Mücadelenin kadın kahramanlarından yazar Halide Edip Adivar şu şekilde yorumlamıştır: “Amerika'yı siyasi demokrasinin, iyi veya kötü taraflarıyla, su katılmadık merkezi telâkki ettiğimizden dolayı, hiçbir memleketi taklit etmediğimiz gibi Amerika'yı topyekûn taklit cereyanı baş gösterdi.”³² Adivar'ın da ifade ettiği üzere ABD ile kurulan ilişkide ve ona karşı benimsenen yaklaşımda kimi zaman

³¹ Şahingiray, *age.*, 183.

³² Adivar, Halide Edip, *Türkiye'de Şark, Garb ve Amerikan Tesirleri*, Can Yayınları, İstanbul, 2009, s.275.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI YENİ BİR MUASIR MEDENİYET İDEALİ
OLARAK AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

bilgisizliğin getirdiği birçok sorun göze çarpmıştır. Her ne kadar Türkiye’yi “Küçük Amerika” yapma iddiası “Muasır Medeniyeti” yakalamak anlamına gelse de ileride Türkiye’nin ulusal egemenliği sıkıntıya sokacak durumları da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda denilebilir ki Türkiye dış politikasını uzun bir müddet ABD çıkarlarıyla çatışmayacak şekilde dizayn etmek durumda kalmıştır. Türkiye’deki birçok aydın da dünya siyasetini Amerikan merkezli paradigmayla açıklamaya çalışmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk’ün Türkiye’yi Muasır Medeniyet seviyesine taşıma amacının kuru bir Batı taklitçiliği olmadığı bilakis Modern dünyanın değerlerini benimseyerek tam bağımsız, çağdaş bir Türkiye Cumhuriyeti yaratmak olduğu gerçeği göz önünde alındığında “Küçük Amerika” olma hedefinin ne ölçüde amacına ulaştığı ayrı bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem, Türkiye'nin modernleşme ve Batılılaşma çabalarının merkezinde ABD'nin yer aldığı bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Türkiye, ABD'nin etkisi altında hem siyasi hem ekonomik hem de kültürel olarak büyük değişimler yaşamıştır. "Küçük Amerika" olma ideali, Türkiye'nin ABD'nin modelini benimsemesi ve onunla yakın işbirliği yapması amacını ifade etmiş ve bu ideal Türk siyasetinin önemli bir bileşeni haline gelmiştir.

ABD'nin Türkiye'ye sağladığı askeri yardım, ekonomik ve siyasi desteğin yanı sıra, Türk kamuoyunda ABD'ye karşı olumlu bir algı oluşturulmuş ve ABD'nin Türkiye için stratejik bir müttefik olduğu vurgulanmıştır. Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne karşı bir set olarak görülmesi, ABD-Türkiye ilişkilerinin daha da güçlenmesine yol açmıştır.

Ancak bu yakınlaşma aynı zamanda Türkiye'nin kendi özgün kimliğini ve bağımsız dış politika hedeflerini sorgulamaya başlamasına neden olmuştur. "Küçük Amerika" ideali, Türkiye'nin Batı'ya entegrasyonunu hızlandırmış olsa da, bazı eleştirmenler tarafından Türkiye'nin bağımsızlığını sınırlayan bir etki olarak görülmüştür.

Sonuç olarak, Türkiye-ABD ilişkileri, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde önemli bir evrime uğramış ve Türkiye'nin modernleşme sürecine ve yeni bir muasır medeniyet olarak ABD'yi referans almasında önemli rol oynamıştır. Bu ilişki, hem Türk siyasetinin hem de toplumunun şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır ve Türkiye'nin uluslararası sahnedeki konumunu etkilemiştir.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 0.30.1.

Cumhuriyet

Falih Rıfki ATAY: “Missouri”, **Ulus** (5 Nisan 1946).

Ziyad EBUZZİYA: “Türk Milleti Minnettardır.”, **Tasvir** (7 Nisan 1946).

T.B.M.M Tutanak Der., Dönem 7, C 23.

Vatan

FRUS, “Report to the National Security Council by the Executive Secretary of the Council (Souers)”, January 6,1948.

İkincil Kaynaklar

Adivar, Halide Edip, **Türkiye’de Şark, Garb ve Amerikan Tesirleri**, Can Yayınları, İstanbul, 2009.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C II, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959.

Erdem, Erden Eren, “Türkiye-ABD İlişkilerinin Zirve Noktası: Celal Bayar’ın ABD Ziyareti”, **Türkiye’nin 1950’li Yılları**, Ed. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Hale, William, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, çeviri. Petek Demir, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003.

Karakaş, Nuri, **Türk Amerikan Siyasi İlişkileri (1939-1952)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013.

Karpat, Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2021.

Mardin, Şerif, **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

Örnek, Cangül, **Türkiye’nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı: Antikomünizm ve Amerikan Etkisi**, İstanbul, Can Yayınları, İstanbul, 2015.

Sander, Oral, **Türk-Amerikan İlişkileri: 1947-1964**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1979.

Şahingiray, Özel, **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri:1920-1953: Dış Politika**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1999.

Uslu, Nasuh, **Türk Amerikan İlişkileri**, 21.Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000.